

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 237; V, 424; Dârimî, "Büyüf", 13; Buhârî, "Cihâd", 189, "Ahkâm", 24, 41, "Mezâlim", 9, 25, 29; Müslim, "İmâre", 24-30; İbn Mâce, "Ticârât", 27; Ebû Dâvûd, "İmâre", 10-12, "Büyüf", 49; Tirmizî, "Ahkâm", 8; Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, Kahire 1396, s. 88, 120-123, 125 vd.; İbn Abdülhakem, *Sîretü 'Ömer b. 'Abdül'azîz* (nşr. Ahmed Ubeyd), Beyrut 1404/1984, s. 112, 129-134; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Beyrut 1377/1957, I, 263; III, 187, 307; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medineti'l-münevvere*, III, 806-807, 817-818; *el-İmâme ve's-siyâse*, II, 96-97; Mâverdi, *el-Ahkâmü's-sultânîyye* (nşr. H. Abdüllatif es-Sâbi'), Beyrut 1410/1990, s. 75, 148-156, 392-394; Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *el-Ahkâmü's-sultânîyye* (nşr. M. Hâmid el-Fikî), Beyrut 1403/1983, s. 36, 73-79, 293-295; Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (trc. Mehmet Altay Köymen), Ankara 1999, s. 10, 16-29, 34, 45 vd., 63 vd.; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, Kahire 1303, III, 70; V, 23, 87; VI, 10, 17, 34; VIII, 51; İbnü't-Tiktakâ, *el-Fahri*, Kahire 1317, s. 161; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, VI, 266-275, 293-295; Burhâneddin İbn Ferhûn, *Tebşiratü'l-hükkâm* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Kahire 1406/1986, I, 22; İbn Haldûn, *Muqaddime*, Beyrut 1402/1982, s. 218, 225; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, Kahire 1383/1963, X, 32, 36, 243-246, 334-335; Makrîzî, *el-Hiştâ*, II, 207-208; E. Tyan, *Histoire de l'organisation judiciaire en pays d'Islam*, Paris 1938, II, 274, 285-288; Barthold, *İslâm Medeniyeti* (İstanbul 1940), Ankara 1973, s. 394; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 48, 396-397; Hasan İbrâhim Hasan - Ali İbrâhim Hasan, *en-Nüzümü'l-İslâmîyye*, Mısır 1959, s. 352-353; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1969, s. 62, 238-239, 304; Ahmet Mumcu, *Hukuksal ve Siyasal Karar Organı Olarak Divan-ı Hümayun*, Ankara 1976, s. 14-19, 37; M. Emin Halfullah, *Kazıyyetü'z-zulm fi's-şer'ati'l-İslâmîyye (hâle divâni'l-kazâ' ve divâni'l-mezâlim)*, Kahire 1977; J. Schacht, *İslâm Hukukuna Giriş* (trc. Mehmet Dağ - Abdülkadir Şener), Ankara 1977, s. 96; Servet Armağan, "İslâm Hukukunda Olanüstü Yetkili Bir Mahkeme (Velâyetü'l-Mezâlim)", *Prof. Dr. Hıfzı Timur'un Anısına Armağan*, İstanbul 1979, s. 97-119; Abdülmün'im Mâcid, *Nüzümü devleti selâfini'l-Memâlik ve rûsûmühüm fi Mısr*, Kahire 1979, I, 66-85; M. Enes Kâsım Ca'fer, *Velâyetü'l-mezâlim fi'l-İslâm ve ta'tbikuhâ fi'l-memleketi'l-Arabîyyeti's-Su'ûdiyye*, Kahire 1981; Subhi Salih, *İslâm Mezhepleri ve Müesseseleri* (trc. İbrahim Sar-

miş), İstanbul 1982, s. 248; M. Fuad Köprülü, *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi* (haz. Orhan F. Köprülü), İstanbul 1983, s. 28-29; Hamdi Abdülmün'im, *Divânü'l-mezâlim*, Beyrut 1403/1983, s. 34-48, 109-121, 160-205, 279 vd.; Hüseyin Sâbir M. Dîyâb, *Velâyetü'l-mezâlim ve mecâlisühâ min fecri'l-İslâm hattâ bidâyeti'l-ıkrâni'r-râbi'i'l-hicri*, Kahire 1984; Celal Yeniçeri, *İslâm'da Devlet Bütçesi*, İstanbul 1984, s. 118, 302, 410, 422; Zâfir el-Kâsimî, *Nizâmü'l-hüküm fi's-şer'â ve't-târîhi'l-İslâmî*, Beyrut 1407/1987, II, 553-586; Abdülkerim Zeydân, *Nizâmü'l-kaza' fi's-şer'ati'l-İslâmîyye*, Amman 1409/1989 s. 299-309, 323; Vecdi Akyüz, *İslâm Hukuku'nda Yüksek Yargı ve Denetim: Divan-ı Mezalim*, İstanbul 1995, tür.yer.; Fedâ Şâmil Arık, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Mezâlim Divânı", *Kafalı Armağanı*, Ankara 2002, s. 235-252; M. Abdülhay el-Kettânî, *Hz. Peygamber'in Yönetimi: et-Terâtibü'l-idâriyye* (trc. Ahmet Özel), İstanbul 2003, I, 426-430; J. S. Nielsen, "Mazalim and Dar al-'Adl under the Early Mamluks", *MW*, LXVI/2 (1976), s. 114-132; a.mlf., "Mazâlim", *EP* (İng.), VI, 933-935; Abdürrezzâk Ali el-Enbârî, "el-Mahkemeti'l-fulyâ fi'l-İslâm ev en-nazar fi mezâlimi'r-ra'îyye", *el-Mü'errihu'l-Arabî*, sy. 24, Bağdad 1984, s. 63-90; Hüseyin Müderrişî Tabâtabâi, "Divân-ı Mezalim", *Ferheng-i İrân-zemin*, XXVII, Tahran 1365, s. 98-118; Sabrî Ahmed, "Menhecü'l-hulefâ' bi'n-nazar fi mezâlimi'r-ra'îyye", *el-Mü'errihu'l-Arabî*, sy. 58 (1999), s. 139-153.

CELAL YENİÇERİ

MEZAR

(bk. KABİR).

MEZÂRİŞERİF

(مزار شريف)

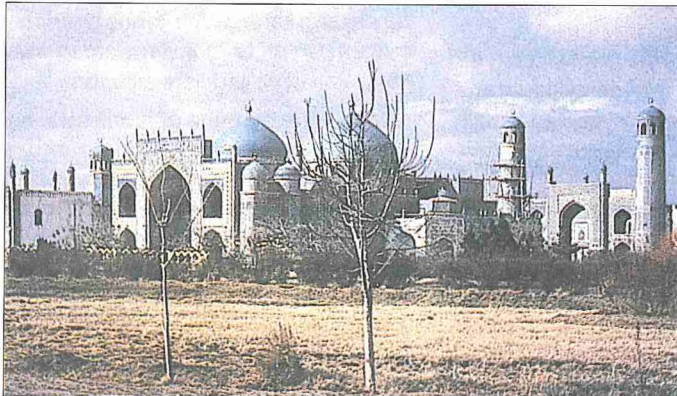
Afganistan'da bir şehir.

Hindukuş dağlarının kuzeyinde ve Afganistan - Özbekistan sınırını oluşturan Amuderya'nın 56 km. güneyinde, deniz seviyesinden 380 m. yükseklikte kurulmuştur. Afgan Türkistanı'nın (Kuzey Af-

ganistan) birinci ve Afganistan'ın üçüncü büyük şehri olup Belh eyaletinin merkezidir (2003 tah., 247.000).

Önceleri kurulduğu kesimde Hayr veya Hoca Hayran adında bir köy yer alıyordu. 530'da (1136) Sultan Sencer ve 885'te (1480) Sultan Hüseyin Baykara zamanında iki defa burada Hz. Ali'nin kabrinin bulunduğu iddia edilmiş, sonuçta yapılan türbelerin (birincisi muhtemelen Cengiz istilâsı sırasında ortadan kalkmıştır) çektiği ziyaretçi kitleleri burayı bir ziyaretgâh ve ticaret merkezi haline getirerek Mezârîşerif veya kısaca Mezâr adıyla anılmasına yol açmıştır. Uzun süre bölgenin merkezi Belh'in gölgesinde kalan şehrin tarihiyle ilgili olarak kaynaklarda fazla bilgiye rastlanmaz; ancak Şeybânîler döneminde bazı Özbek sultanlarının buraya defnedildiği bilinmektedir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Belh'in gittikçe önemini kaybetmesiyle birlikte merkez fonksiyonu Mezârîşerif'e kaymış ve bunda, 886 (1481) inşa tarihli türbenin XIX. yüzyılın başlarında ihya edilip ön plana çıkarılmasının büyük etkisi olmuştur. Türbenin özellikle Şîiler tarafından kutsal ziyaret mekânı sayılması, hükümet yetkilileri arasında bölgenin buradan daha iyi yönetileceği fikrini uyandırdı. 1852 yılında Afgan hâkimiyetine giren şehir 1869'da Afgan Türkistanı'nın siyasî merkezi haline getirildi. Bundan sonra şehre tayin edilen valiler özellikle türbenin geliştirilmesine çaba harcadılar. Vali Muhammed Âlem Han çinilerini yenilerken külliyye otuz odalı bir de medrese ekledi; 1287 (1870) ve 1288 (1871) tarihli kitâbeler onun bu çalışmalarına aittir. Muhammed Âlem Han ayrıca 1873'te türbe için oluşturduğu vakıf bünyesinde elli iki odalı bir han yaptırdı. İkinci bir vakıf ise Vali Abdurrahman Han tarafından 1889 yılında kuruldu. XIX. yüzyılın sonlarında yaklaşık 3000 ailenin oturduğu Mezârîşerif çevresiyle birlikte 25.000 civarında nüfusa sahipti.

1979 Sovyet işgali sırasında işgalciler kumanda merkezlerini Mezârîşerif'te kurdular. Sovyet işgalinin ardından şehir Afgan mücahidleri arasındaki iç savaştan uzak kaldı ve yıkımlardan zarar görmedi. Bugün de yine Belh eyaletinin merkezi olan şehrin nüfusunun büyük çoğunluğu Özbek, Tacik ve Türkmen'dir. Mezârîşerif'teki tarihî eserlerin en önemlisi Hz. Ali Türbesi'nden sonra Mavicami adıyla da bilinen Mescid-i Cum'a'dır. Eğitim ku-

Mezarîşerif'teki
Mescid-i Cum'a -
Afganistan

rumları arasında Mezârîşerif Üniversitesi ile Mezârîşerif Teknik Yüksek Okulu başta gelir. Şehirde pamuklu ve ipekli dokuma sanayileriyle petrokimya endüstrisi gelişmiştir. Yakından geçen Belh nehri çevresindeki verimli topraklarda pamuk, tahıl ve meyve yetiştirilir.

BİBLİYOGRAFYA :

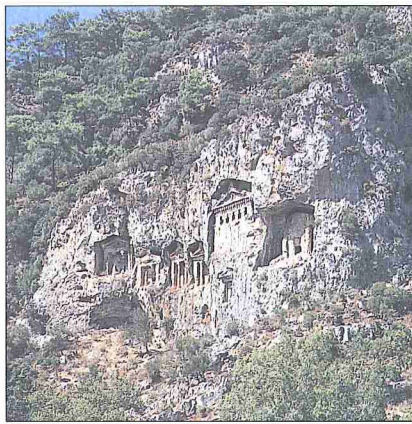
A. J. Toynbee, *Between Oxus and Jumna*, London 1961, s. 94-98; E. Fodor – W. Curtis, *Fodor's Islamic Asia*, The Hague 1974, s. 435-447; L. Adamec, *Historical and Political Gazetteer of Afghanistan IV: Mazar-i Sharif and North-Central Afghanistan*, Graz 1979, s. 411-414; R. D. McChesney, *Waqf in Central Asia*, Princeton 1991, s. 257-258, 263-270, 276-278; Sheila Paine, *The Afghan Amulet*, London 1995, s. 187-191; W. Barthold, "Mezâr-ı Şerif", *İA*, VIII, 201; a.mlf. – [C. E. Bosworth], "Mazâr-i Şarîf", *EI²* (İng.), VI, 942.

RIZA KURTULUŞ

MEZARLIK

Arapça ziyâret kökünden gelen "ziyâret mekânı" anlamındaki **mezâr** kelimesinden Türkçe ekle türetilmiş bir yer adıdır. Arapça'da "ölünün gömüldüğü yer" mânasındaki **kabir** (*kabr*) ve **medfen** karşılığında Farsça ve Türkçe'de daha yaygın olan mezar kelimesinin kullanımında kabirlere gitmekle ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm (et-Tekâsür 102/2) ve hadislerde (Wensinck, *el-Mu'cem*, "zvr" md.) "ziyâret" kökünün geçmesinin de etkisi olmalıdır. Mezarlığın eş anlamlısı olarak Arapça'da **makber** / **makbere** (kabirlerin bulunduğu yer), **cebbân** / **cebbâne** (sahra), Farsça'da **mezârât**, **kabristân**, **gûristân** kullanılır. Önemli kişilerin mezarlarına veya mezarlarının bulunduğu yere **ravza**, **meşhed**, **kubbe**, **türbe** ve **kümbet**; cami, tekke, türbe gibi yapıların bitişiğinde yer alan küçük mezarlıklara Türkçe'de **hazî-**

Muğla Dalyan'da Kaunos şehrinin nekropolisine ait kaya mezarları

re (etrafı çalı, çit veya taştan duvarla çevrili mekân) ve daha çok tekke ve zâviye mezarlık / hazirelerine **vâdî-i hâmûşân** (sessizler vadisi) adı verilmiştir. Eski Türkçe'de kabire **sın** (Anadolu lehçesinde *sin*) ve mezarlığa **sınlağ** (Anadolu lehçesinde *sinle*) denildiği bilinmektedir (Clauson, s. 832).

Mezarlıkların oluşması defin geleneğiyle ilgilidir ve Kur'an'a göre bu geleneği başlatan Hz. Âdem'in oğlu Kâbil'dir (bk. **HÂBİL** ve **KÂBİL**). Ölülere gömmek için özel bir alan tahsisine daha çok yerleşik toplumlarda rastlanır; ancak göçebelerin de geçici olarak kaldıkları arazilerde belli bir alanı bu amaçla kullandıkları görülmektedir. Arkeoloji terminolojisinde "nekropolis" (Gr. "ölüler şehri") denilen eski mezarlıklar kültüre, bölgenin coğrafî ve jeolojik yapısına, inşa malzemesi türüne göre çeşitlilik gösteren yer altı veya yer üstü mezarlarından meydana gelir. Muh-

temelen en eski mezarlıklar genelde, dikilmiş dört blok taş üzerine konulan yassı taşların şekillendirdiği Yontma Taş ve Cilâli Taş dönemlerine ait dolmenlerin bulunduğu alanlardır. Mısır'ın Sakkâre ve Cîze piramit bölgeleri yer üstü, Krallar vadisi yer altı nekropollerinin en ünlüleridir. Mezopotamya'da Sumerler'e ait Ur kral mezarları, Miken oda mezarları, İran ve Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki kaya mezarları ve Roma'daki hristiyan katakompları diğer ünlü nekropollerdir.

Mezar daha çok toprak üstünde kalan yapısıyla önem taşır ve ziyaret edilebilmesi için üzerinde yerini ve ait olduğu kimseyi belirleyen bir alâmetin bulunması gerekir; bu sebeple dayanıklılığından dolayı genellikle taş kullanılmıştır. Geleneğin ne zaman başladığı hakkında kesin bilgi yoktur. Eski Ahid'de Hz. Ya'kûb'un, zevcesi Raşel'in kabri başına bir taş diktiğinden (Tekvîn, 35/20), aile kabirlerinden (Samuel, 17/23; I. Krallar, 13/22-30) ve türbelerden (Eyub, 21/32) söz edilir.

Türk kültür tarihi açısından büyük önem taşıyan ve Orta Asya'nın çeşitli bölgelerinde büyük mezarlıklar oluşturacak derecede çok sayıda bulunan kurganların (mezar üzerine toprak yığılarak yapılan küçük tepe, tümülüs) üstüne taş dikmek bir gelenektir. Bu mezar taşlarının bir kısmında kitâbeler de bulunuyordu. Orhun kitâbelerinin aslında Tonyukuk, Kültigin ve Bilge Kağan'a ait anıt mezarların taşları olduğu sanılmaktadır. Çin kaynaklarında Türkler'in kabir üzerine bir bina (bark) yaptıkları, duvarlarına ölünün şahsını ve hayatta iken katıldığı savaşları gösteren sahneler resmettikleri ve onun kimliğini bildiren yazılı işaretler diktikleri belirtilmektedir (Kafesoğlu, s. 326-327). Mezarın üstüne çadır kurulması ve ölünün hayatta iken öldürdüğü kişi sayısınca balbal dikilmesi gelenektir. Türkler'in İslâmiyet'i kabulünden sonra çadırlar kümbet, balballar âbidevi mezar taşları şeklinde kendini göstermiştir (bunların en güzel örneklerinin bir arada bulunduğu Ahlat Mezarlığı için bk. **AHLAT**).

Mezarın baş ve ayak ucuna "şâhide" veya "mezar taşı" (halk arasında "hece taşı") denilen taşların dikilmesi İslâm'ın ilk dönemlerinden beri devam eden bir gelenektir. Hz. Peygamber'in, tanınması için Osman b. Maz'un'un kabrinin başına taş diktiği (Ebû Dâvûd, "Cenâ'iz", 63), onun vefatından sonra bazı sahâbi ve tâbiin mezarlarının üzerine kubbe adı verilen çadır kurulduğu bilinmektedir. Bunlardan biri Hz. Hasan'ın oğlu Hasan'ın kab-

Ahlat Mezarlığı'ndan bir görünüş